

Валериј СОФРОНИЕВСКИ

УДК: 811.14'02

ТЕРМИНОЛОШКА И СЕМАНТИЧКА ДЕТЕРМИНАЦИЈА НА ИМЕНСКИОТ АТРИБУТ ВО СТАРОГРЧКИОТ ЈАЗИК

Кратка содржина

Недостигот од старогрчка граматика на македонски јазик ги принудува изучувачите на овој јазик (особено студентите) да користат граматички направи на други јазици, бидејќи сè сродно на јазикот што го зборуваат. Меѓутоа, проучувањето што се јавуваат во нив се реперкуираат врз начинот на восприемање на старогрчкиот јазик и на мислата. Имено, во делот од синтаксата на јадежите, овие „јужнословенски граматички“, при категоризацијата на генитивот и експликацијата на неговите вредности, не ја спроведуваат доследно класификацијата што доведува до конфузност при разбирањето на местоположбата, на улогата и на функциите на генитивот во старогрчкиот јазик. Затоа е нужна прецизна термилошка определба на граматичките поими. Овој труд прави обид да ја детерминира и да ја категоризира улогата на генитивот како именски атрибут и да ги издвои и семантички да ги објасни, како полноправно валидни, различни начини преку кои именката во генитив го определува значењето на друга именка во старогрчкиот јазик.

Клучни зборови: СТАРОГРЧКИ ЈАЗИК, СИНТАКСА, ИМЕНСКИ АТРИБУТ, АДНОМИНАЛЕН ГЕНИТИВ, АТРИБУТИВНА И ПРЕДИКАТИВНА ПОЛОЖБА

Прецизната класификација и егзактната термилошка определба во секоја научна област е *conditio sine qua non* за правилно восприемање на природните¹ процеси и нормативи во делот на испитуваната материја, како нужност за натамошна научна елаборација, за компарирање и синтетизирање нови, функционални закономерности. Оттаму, напорите за соодветно именување и препознатливо категоризирање на нештата или на процесите, не прет-

¹ „Природни“, сфатени во поширока смисла, во кои влегуваат и семиолошките системи, како човекови творби, каков што е јазикот.

ставуваат дополнително обременување на научната материја, туку, напротив, се јавуваат како патокази во методологијата на усвојување и на обработка на податоците од една научна област, како предуслов за нивно трансферирање на друго или на повисоко ниво, каде тие обликуваат нови, продлабочени сознанија. Инсистирањето на ваква термилошка детерминација особено е важно при категоризацијата на граматичките поими, и тоа најмногу во делот каде јазикот ја изразува обликуваната мисла, со соодветни подредување на зборовите во реченицата – во синтаксата.

Поради непостоењето старогрчка граматика на македонски јазик, студентите од Филозофскиот факултет (и сите други) кои го изучуваат старогрчкиот јазик на овие простори, многу години беа принудени (и сè уште се) да користат старогрчки граматика напишани на други јазици. Како пригодно решение за таквата состојба, се наметна употребата на вакви граматика напишани на некои од словенските јазици, блиски на македонскиот (во таа смисла, дури може да се говори за „јужнословенска школа“ во изучувањето на старогрчкиот јазик на овие простори). Се разбира, во актуелниот недостиг на вистинското решение, придобивките од оваа практика не се за потценување, меѓутоа, заедно со позитивните страни, се провлекоа и одредени пропусти кои се реперкуираа врз јасното разбирање и восприемање на старогрчката синтакса.

Имено, во делот од синтаксата на падежите, овие граматика, при категоризацијата на генитивот и експликацијата на неговите функции, главно задржуваат слична схема. Така, на пр., во граматиката на Милев и Михајлов (1961: 215-224) генитивот е поделен (природно) на вистински и аблативен генитив. Во првиот, се класифицирани *genitivus possessivus* (со именки, меѓу кои и *gen. auctoris*, со придавки и со копулативни глаголи), *partitivus*, и тоа со имиња (меѓу нив *chorographicus* и *temporis*), со прилози и со глаголи (меѓу нив и оние кои означуваат сетилна перцепција, владеење, сеќавање, афект, учество во нешто, вкусување, исполнување итн.), *subiectivus* и *obiectivus, materiae, explicativus, qualitatis* (со копулативни глаголи и со именки) и *pretii* (со имиња и со глаголи). Вториот е поделен меѓу *separationis* (со глаголи, со именки, со придавки, со прилози) и *comparationis* (со придавки, со прилози и со глаголи).

Граматаката на Мусиќ и Мајнариќ (Musić, Majnarić, 1980: 184-193) главно ја задржува оваа поделба, со следните нијансирања: во вистинскиот генитив е издвоен *genitivus memoriae et curae* (со глаголи и со придавки), кој во претходната граматака (Милев-Михајлов, 1961: 220, 218) е поместен меѓу објектниот (со придавките) и партитивниот (со глаголите); како посебна целост е издвоен и *genitivus potentiae* (со глаголи и со придавки), когашто граматаката на Милев-Михајлов (219-20) го остава интегриран во партитивниот (со глаголите) и објектниот генитив (со придавките); во рамките на аблативниот генитив Musi-Мajnari издвојуваат *genitivus copiae et inopiae* (со глаголи и со придавки), додека истиот, кај Милев и Михајлов (1961: 222-3) е интегриран во *genitivus separationis*; како посебна група во аблативниот генитив е издвоен *genitivus causae* (со *verba affectuum* и *verba iudicialia*) кој, во претходната граматака (219), е оставен во рамките на партитивниот генитив, т.е. во вистинскиот, а не во аблативниот; меѓу *genitivus causae* е вметнат и *exclamationis*, когашто Милев и Михајлов го остават исто така во рамките на вистинскиот партитивен генитив; кај Мусиќ и Мајнариќ, меѓу аблативниот, генитив е издвоен и *genitivus temporis* кој во граматаката на Милев и Михајлов (217) е вклучен во партитивниот.

Поинаква распределба е направена во граматаката на Дукаќ (Dukat, 1983: 217-237). Имено, откако на почетокот се потцртани двете главни функции на генитивот, поделбата е направена на три нивоа: генитив како предикатно име, генитив како објект и генитив во прилошка функција. Во првата група се поместени *посесивниот генитив со којулативни глаголи, генитивот за пошкло, за зависност, за квалитет и за вредност или за цена при проценување*. Во втората група се вброени *партиципниот генитив, генитивот за изобилство, за скудноста, генитивот кој доаѓа со глаголи за сеитно восприемање, генитивот за сеќавање и оној за грижа*. Во последната група се ставени генитивот *за простор и за време, аблативниот генитив, генитивот за споредување, за моќ, за цена (со глаголи за кујување, продавање и сл.), за причина и генитив со verba iudicialia*.²

² Се разбира, при ова набројување не се споменати сите поткласификации и дополнителните експликации во Дукаќовата граматака на некои особености во функциите на генитивот.

Не навлегувајќи во поединечно елаборирање на недостатоците или на предностите на секоја од овие поделби, би посочиле на евидентната разнородност во класификацијата на генитивот. Обид за изнаоѓање решение за ваквата ситуација е направен во граматиката на Шијачки-Маневиќ (2001: 225-241). Во неа, на почетокот се споменати двете основни функции на генитивот, а потоа, без да бидат групирани во значенски целост, во деветнаесет издвоени вредности се подредени и се објаснети синтаксичките улоги на оваа падежна форма.

Меѓутоа, и покрај издржаната експликација на функциите, илустрирани со реченични или синтагматски примери, прецизно преведени на соодветните словенски јазици, за корисниците на овие граматика останува нејасен или тешко разбирлив еден сегмент од адноминалната улога на генитивот. Имено, во последната посочена граматика, во делот каде што се обработени значењето и употребата на падежите, објаснувајќи ја функцијата на посесивниот генитив (Шијачки-Маневиќ, 2001: 225), авторката вели дека тој стои „уз именице и уз глаголе: а. уз именице (у атрибутивном положјау)“, и притоа наведува два примера: „ὁ τοῦ βασιλέως δοῦλος (краљев гроб)“ и ἡ Περικλέους οἰκία (Периклова куќа)“. Во претходното поглавје од истата граматика, каде што се разгледуваат значењето и употребата на членот (219-221), се наоѓа синтаксичката единица кој ја елаборира атрибутивната и предикативната положба. На тоа место се вели: „Атрибутивни положјај (тј. положјај измеѓу члана и именице или иза именице са поновљеним чланом), имају: (...) именице у посесивном генитиву:“, и притоа се наведени следните примери: „ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος (али и: τῶν Ἀθηναίων ὁ δῆμος и ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων); ἡ τοῦ πατρὸς οἰκία (али и: ἡ οἰκία ἡ τοῦ πατρὸς и ἡ οἰκία τοῦ πατρὸς).“ Во граматиката на Мусиќ и Мајнариќ, наидуваме на слична состојба; кај синтаксата на посесивниот генитив (184) е споменат примерот ἡ τοῦ πατρὸς οἰκία“, а погоре (177), во поглавјето за членот, се вели дека атрибутивна положба имаат „imenice u posesivnom genitivu: ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος (али и τῶν Ἀθηναίων ὁ δῆμος и ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων)“. И граматиката на Милев и Михајлов го задржува истиот тренд, со тоа што во поглавјето за употребата на членот (241-243), под точка 5.а., се вели: „Зад съществителното с повторен член стои и атрибутивниот генитив: ὁ δῆμος ὁ (τῶν) Ἀθηναίων атинскиот народ“, а во точка 5.г.: Един генитив може да биде поставен както атрибутивно, така и предикативно. При *gen. part.* се среќа само вториот начин

на изказване.“, а потоа е даден примерот: „атр.: ἡ τῶν Περσῶν ἀρχή или ἡ ἀρχὴ ἡ τῶν Περσῶν; пред.: ἡ ἀρχὴ τῶν Περσῶν или τῶν Περσῶν ἡ ἀρχή“, и притоа е даден превод за примерите: „властта на персите, персийската власт“.³ Идентична ситуација среќаваме и во некои учебници по старогрчки јазик како, на пр., во оној на Венера (Vernhes, 1996: 18): „Le génitif, qui est le cas du complément de nom: οἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι, *les paroles du dieu* (les du dieu paroles); οἱ τῶν Θεῶν λόγοι, *les paroles des dieux* (les des dieux paroles). Remarquez la place du complément de nom: il *s'enclave* entre le nom complété et son article. On peut dire aussi, avec répétition de l'article: οἱ λόγοι οἱ τοῦ Θεοῦ, (ou encore – ce qui est moins courant – τοῦ Θεοῦ οἱ λόγοι ou οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ: sans enclave ni répétition de l'article).“⁴

Бездруго, корисниците на овие граматика и учебници се доведуваат во незавидна ситуација, додека очудени ги ревидираат знаењата за атрибутивната и на предикативната положба, за посесивниот и партитивниот генитив, за значењата на генитивот и сл. Конфузноста што се создава кај нив произлегува од несоодветното именување, од непрецизната термилошка определба. Имено, сите наведени примери говорат за генитивот во контекст кога тој се јавува во улога на атрибут. „Атрибутот претставува несамостоен, второстепен реченичен член“, кој „воспоставува синтаксичка врска со именката-центар на именската група. Синтаксичката врска (...) меѓу атрибутот и именката-центар може да биде (...) управувачка (*косаџа на Маре*)“ и, во тој случај, станува збор за „неконгруентен атрибут“. (Минова-Ѓуркова, 2000: 219) „Во функција на атрибут (...) може да се јави и именка, односно именска група. Овде, пред сè, спаѓаат сите именски групи зависни од име...“ (ibid.: 220) Значи, пропустот што се провлекува низ овие книги е непрецизната класификација. Многу поиздржано категоризирање на генитивот е спроведено во граматиката на Смит (Smyth, 1984: 313-320). Во неа, експликацијата на синтаксата на генитивот започнува со првото групирање на генитивот како адноминален: „**The Genitive Proper with Nouns (Adnominal Genitive)**“ (ibid.: 313); под овој наслов се наоѓа и објаснувањето за ваквата категоризација: „А

³ Интересна поделба среќаваме во ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΕΝΙΚΑ: „Разликујемо три врсте генитива: 1) самостални генитив (absolutus), 2) генитив уз nomina и уз verba, и 3) аблативски генитив.“ (Будимир-Црепајац, 1979: 206) Се разбира, оправдано отсуствува пошироко елаборирање на извршеното групирање, со оглед на тоа што делото го разгледува историскиот аспект на јазикот.

⁴ На иста состојбата наидуваме и во популарниот учебник Athenaze (1991), стр. 136.

substantive in the genitive limits the meaning of a substantive on which it depends. The genitive limits for the time being the scope of the substantive on which it depends by referring it to a particular class or description, or by regarding it as a part of a whole“ (ibid.) Класифицирани во оваа група, во продолжение се објаснети функциите на генитивот „of possession or belonging, of the divided whole, of quality, of explanation, of material or contents, of measure, of value, subjective and objective genitive“. Впечатлива определба е направена и во учебникот *Reading Greek*: „It is customary to distinguish first the so-called adnominal gen. which is used in close connection with a noun, just as phrases introduced by ‘of’ are in English; its meaning varies according to the meaning of the nouns in question, so that it can indicate possession, origin, part etc.“ (The Joint Association 1999: 323) Правилна категоризација⁵ е направена и во граматиката на Joëlle Bertrand. Во неа, експликацијата на генитивот започнува со „**Génitif adnominal**“, и за него се вели: „Le grec peut disposer de plusieurs façons le génitif adnominal par rapport au substantif auquel il est relié; pour traduire «les mains des étrangers», par exemple, on peut dire aussi: a) αἱ χεῖρες τῶν ξένων β) τῶν ξένων αἱ χεῖρες c) αἱ τῶν ξένων χεῖρες d) αἱ χεῖρες αἱ τῶν ξένων e) χεῖρες αἱ τῶν ξένων“. (Bertrand, 2000: 49)

Од гореизнесеното произлегува дека најдобриот начин за разрешување на ваквата конфузна состојба е термилолошкото определување на генитивот, кој се јавува како именски атрибут, под поимот адноминален генитив и, под тоа значење, подведување на именките во генитив, кои служат како атрибути, токму онака или, барем, слично, како што е направено во граматиката на Смит (Smyth). Од старогрчките, пак, граматички напишани на јужнословенските јазици, најдобар пристап кон ова прашање има граматиката на Дукат Dukat. Иако, како што илустриравме погоре, во неа не е спроведена класификацијата на адноминалниот генитив во самата елаборација на синтаксата на овој падеж, на ваква категоризација читателот се упатува преку една белешка, во делот што го обработува атрибутот воопшто, неколку поглавја подолу. Во оваа глава Дукат (Dukat 1983: 351-353) поединечно се разработени примерите за genitivus subiectivus и obiectivus, possessivus, originis, qualitatis, materiae, copiae и genitivus partitivus. Од нив, иако несистематизирани, може да се воочи различната местоположба на адноминалниот генитив. А на самиот крај од ова поглавје, во една белешка (ibid.: 353), авторот проговорува и за разликите во

⁵ Иако докрај недоследна, бидејќи во одвоени поглавја се разгледани партитивниот генетив, генетивот за потекло и др.

семантиката, според местото на адноминалниот генитив во именската група: „Posvojni gen. ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις *atenski grad* (za razliku od ἡ τῶν Θεβαίων πόλις *tebanski grad*); **ali**: dijelni gen. ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων *atenski grad* (za razliku od ἡ χώρα τῶν Ἀθηναίων *atenska zemlja*). Значи, како што вели и самиот автор, во обата случаи акцентот е ставен на првиот поим и токму тој е оној за кој се претпоставува дека се наоѓа во опозиција. „U slučaju posvojnoga genitiva pomišlja se opozicija između istovrsnih predmeta različite pripadnosti, (...) a u slučaju dijelnoga genitiva u opoziciji su različiti dijelovi iste cjeline (...). (ibid.)⁶

Варијантите во позиционирањето на именскиот атрибут и нивните значења ги разгледува и Смит: „The genitive of a substantive limiting the meaning of another substantive may take any one of four positions: **a.** τὸ τοῦ πατρὸς βιβλίον *the father's book* (very common). (...) **b.** τὸ βιβλίον τὸ τοῦ πατρὸς (less common). (...) **c.** τοῦ πατρὸς τὸ βιβλίον (to emphasize the genitive or when a genitive has just preceded). (...) **d.** τὸ βιβλίον τοῦ πατρὸς (very common). (...) The genitive of the divided whole is so placed or as in c.“ (Smyth 1984: 294)

Сумирајќи ги изнесените согледувања, потсетуваме на воочените пропусти што се провлекуваат во одредени граматика, а кои доведуваат до конфузност при разбирањето на местоположбата, на улогата и на функциите на генитивот во старогрчкиот јазик. За да се избегне ваквата состојба, како нужност се наметнува потребата – генитивот, кој се јавува како именски атрибут (без разлика на вредносната функција), да биде групиран во категорија - адноминален генитив. Со самото тоа, се апсолвира и „прашањето“ за посесивноста или партитивноста на ваквиот генитив, за неговата атрибутивна или предикативна положба. На тој начин, многу лесно, како полноправно валидни, се издвојуваат четирите начини⁷ (и во атрибутивна и во предикативна положба, и како посесивен и како партитивен генитив), преку кои именката во генитив го определува значењето на друга именка. Во таа смисла, користејќи ги претходните примери, би заклучиле дека адноминалниот

⁶ Во продолжение е наведен уште еден пример за семантиката на партитивниот генитив, овој пат во спој со придавка: „Οἱ ἰατροὶ τῷ νοσοῦντι τὰ πικρὰ τῶν φαρμάκων διδάσκει πεινὴν τὴν κύλικα μέλιτι περιχρίσαντες. *Liječnici bolesniku gorke lijekove daju popiti namazavši čašu medom* (za razliku od lijekova koji nisu gorki).“ (Dukat 1980: 353)

⁷ Петтиот „начин“ кој, како пример, го наведува во својата граматика Bertrand (в. погоре), всушност завлегува во улогата и во функциите на членот: на пр., дали изразот е детерминиран или не, дали станува збор за именки (како на пр., оние кои означуваат роднинство, доблести, вештини и сл.) со кои најчесто и не стои член и др.

генитив (т.е. именката во генитив, која се јавува во функција на атрибут на друга именка) во старогрчкиот јазик може да се најде во четири именски групи или во четири синтагматски низи, со следните значења:

а) меѓу членот и именката (многу често):

ὁ τοῦ Σωκράτους θάνατος смртта на Сократи или Сократиоваиѝа смрт (за разлика од, на пр., смртта на Платон; доколку именската група ја претвориме во објект, ја добиваме реченицата: Ὀρώ τὸν τοῦ Σωκράτους θάνατον. „Ја гледам смртиѝа на Сократи.“, како одговор на прашањето „Што правиш?“);

б) зад именката со удвоен член (помалку вообичаено):

ὁ θάνατος ὁ τοῦ Σωκράτους смртта на Сократи или смртта, онаа на Сократи (нијансата во значењето меѓу **а**) и **б**) е што во претходниот пример именската група во поголема мера се восприема како целбѝй; во овој случај акцентот се поместува кон именката, како нешто определено или претходно споменато, а атрибутот е додаден како дообјаснување; доколку именската група ја претвориме во објект, ја добиваме реченицата: Ὀρώ τὸν θάνατον τὸν τοῦ Σωκράτους. „Ја гледам смртиѝа, онаа на Сократи“ или „Ја гледам смртиѝа, Сократиоваиѝа (сакам да речам, или на неа мислам).“, како одговор на прашањето „Што гледаш?“);⁹

в) пред именката, во предикативна положба:

τοῦ Σωκράτους ὁ θάνατος на Сократи смртта или Сократиоваиѝа смрт (да се истакне генитивот или кога генитивот тукушто претходел);

г) по именката, во предикатна положба (многу често):

ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους смртта на Сократи или Сократиоваиѝа смрт (за разлика од, на пр., животот на Сократ; значи акцентот е на именката, во овој случај на смртта)¹⁰.

(Рецензент: *проф. 9-р Виѝомир Миѝевски*)

⁸ „So τὸς κύνας τὸς χαλεποὺς διδέασι they tie up the dogs, the savage ones (I mean)“ (Smyth 1984: 293)

⁹ „A substantive with no article is sometimes followed by the article and the attributive genitive: ἐὶ σκηπὴν ἰόντες τὴν Ξενοφώντος going to the tent (namely, that) of Xenophon. (op.cit. 294)

¹⁰ Cf. „Πολλάκις οὖν ἐκάμασα τῆς τόλμης τῶν λεγόντων...“ *Чесѝоѝаѝѝи бев зачуден од дрскосѝа на ѝоворнициѝе...* (Lys. In Eratosth. 41)

ЛИТЕРАТУРА

- Balme, Maurice – Lawall Gilbert, 1991, *Athenaze*, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Будимир, Милан – Црепајац, Љиљана, 1979, *ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ*, Београд: Научна књига.
- Милев, Ал. – Михайлов, Г., 1961, *Сѣтароџрѣцка ѓрамаѣика*, Софија: ДИ „Наука и изкуство“.
- Минова-Гуркова, Лилјана, 2000, *Синѣлакса на македонскиот сѣандарген јазик*, Скопје: Магор.
- Шијачки-Маневић, Бојана, 2001, *Грамаѣика ѓрчкоџ језика*, Београд: ПЛАТΩ
- Bertrand, Joëlle, 1996, *La grammaire grecque par l'exemple*, Paris: Ellipses.
- Bertrand, Joëlle, 2000, *Nouvelle grammaire grecque*, Paris: Ellipses.
- Dukat, Zdeslav, 1983, *Gramatika grčkoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Musić, A. – Majnarić, N., 1980, *Gramatika grčkoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- The Joint Association of Classical Teachers, 1999, *Reading Greek: Grammar, Vocabulary and Exercises*, Cambridge: University Press.
- Vernhes, Jean-Victor, 1996, *ΕΡΜΑΙΟΝ, Initiation au grec ancien*, édition complète, Paris: OPHRYS.
- Weir Smyth, Herbert, 1984, *Greek Grammar*, revised and renewed edition, Harvard University Press.

Valerij SOFRONIEVSKI

DÉTERMINATION TERMINOLOGIQUE ET SÉMANTIQUE DU COMPLÉMENT DE NOM DANS LE GREC ANCIEN

Résumé

L'absence d'un livre de grammaire du grec ancien en langue macédonienne oblige les chercheurs (et en particulier les étudiants) à se servir de livres de grammaire dans d'autres langues, en premier lieu dans les langues proches du macédonien. Pourtant, les omissions qui y existent se répercutent sur la manière d'acquisition de la langue et la pensée grecques. En effet, dans la partie traitant de la syntaxe des cas, ces "grammaires des slaves du sud", en ce qui concerne la catégorisation du génitif et l'explication de sa valeur, ne procèdent pas de manière conséquente à leur classification provoquant ainsi une confusion à l'égard de la compréhension de la place, du rôle et la fonction du génitif dans le grec ancien. Pour cette raison, il est nécessaire d'avoir une détermination terminologique des notions grammaticales. Cette contribution est une tentative de détermination et de catégorisation du rôle du génitif comme complément de nom. Elle permet ainsi de faire ressortir et d'expliquer du point de vue sémantique les différentes manières, entièrement valides, par lesquelles un nom au génitif détermine la signification d'un autre nom dans le grec ancien.

Mots-clés: GREC ANCIEN, SYNTAXE, COMPLÉMENT DE NOM, GÉNITIF ADNOMINAL, POSITION SOUS L'ARTICLE OU NON.